

Feledésbe merült növénytani szakkönyveink

„[...] *lucz - keresztis v. szemerke Fenyő* [...] *Szálkái magánosok, azaz egy pontból csak egy szálka nő ki* [...]”

/Téglási Ercsei József: Nemes Tordamegye Florája 1844. 48./

Az eddigiek során megemlékeztünk a kutatott terület nemegy szülöttjének az erdészeti szaknyelvünk kiteljesedésében véghezvitt szerepéről. A továbbiakban szólunk arról a folyamatról, mely ellenkező irányból, a székely székeken kívülről hatott, és az itt erdészeti és közigazgatási tevékenységet folytatók, valamint a tanulóifjúság szókincsére volt üdvös hatással. Mindezzel az erdészettörténet egyik ágának, a *tudománytörténet*nek kialakulásával kapcsolatosan szolgáltatunk ismereteket.

*Fazekas Mihály*ról, a Lúdas Matyi szerzőjéről azt tanítja az irodalomtörténet, hogy tudományos és nyelvújító munkásságának legfontosabb eredménye a *Diószegi Sámuel*lel közösen írt *Magyar Fűvészkönyv* /Debrecen, 1807./, melyben a szerzők a növénytan magyar szaknyelvének alapjait rakták le. A könyv előljáró beszéde - ha csak kivonatossan is - a középiskolai magyar irodalom szöveggyűjteményének részévé vált, jól szolgálva ezzel a tanulóifjúság természettudományos szakismeretének bővítését, betekintést adva egyben a nyelvújítás véghezvitelének nehézségeibe is. Ekkor ugyanis sok növénynek még nem volt magyar neve, sőt mi több, a „növény” név sem volt ismeretes. Maguk a szerzők is helyette „plántá”-t használtak: „[...] a’ jártas-nevek mind annak az időnek szüleményei, mellyekben még a’ plánták esmérete tsekély és *Systema nélkül való volt. Mióta pedig a’ Tudományban rend van*; abból áll a’ tökéletesség, hogy Nemek alá szedődjenek a’ Fajok, és minden plántának két helyes neve t.i. Nemi- és Faj-neve legyen” /uo. XII./ Ezzel *Diószegi Sámuel* „Debreczeni Prédikátor” és *Fazekas Mihály* „Fő Hadnagy” 1807-ben *Linné rendszerét* magyar nyelven közismertté tették, megteremtve egyben a rendszeres növénytant is. (→ Erdészeti növénytani irodalmunk nagy úttörője c. fejezetet is.)

Könyvüknek hatása volt az erdészeti növénytan kialakulására is például azáltal, hogy nagyszámú, összesen 12 fenyőfajt ismertettek, és az azóta általánosan elterjedt luc-, jegenye-, veres- (ma vörös-) és erdeifenyő elnevezéseket, a tölgyfajoknál pedig a kocsánytalan-, kocsányos-, szőrösödő- (ma molyhos-) és csertölgy neveket használták.

1835-ben Kassán megjelent a *Mindenkori tökéletes erdei- és vadászati Kalendarium*, mely ismert volt a Székelyföldön is. „A Maros Vásárhelyi e.r.Fő

Oskola könyve"-i közé tartozott. Ez a kiadvány pedig azért, hogy átvette a *Magyar Fűvészkönyv* terminológiáját, hozzájárult az egységes erdészeti magyar szaknyelv kialakulásához. Szükség volt erre a központi szellemi irányításra - és van ma is -, mert a népnyelv a növénytani kifejezések használatában a legnagyobb rendszertelenséggel él. Erre jó példa a *lucfenyő* (*Picea abies*, *Picea Excelsa*) székelyföldi nevei: borsfenyő /Hsz, 1861./, borzasfenyő /Erdőcsinád, Sz.gy./, loszfenyő /Káson, 1972./, lucsfenyő /Csík, 1894./, lucifenyő /Szf. 1968./, lucsfa, lucsfenyő /Gyergyócsomafalva, 1976./, rendesfenyő /Ditró, Sz.gy./, szemerke /Szf, 1838./, szemerike, szemerkefenyő /Hsz, 1861./, szemerkefa /Nagyborosnyó, 1907./, veresfenyő /Hargita környéke, 1929.; Magyarzások, Sz.gy; Görgényüvegcsűr, Sz.gy; Gyergyó, Sz.gy; Zetelaka, Sz.gy./.

Később az *Erdészeti Lapok* 1888. évi hasábjain a kálnoki születésű *Bedő Albert*, országos főerdőmester, később államtitkár, is hivatkozott a kassai erdészeti-vadászati naptárra, kérve a botanikusokat a jegenyefenyő és a lucfenyő nevek használatára, melyek - szavait idézve -: „a gyakorlati életben meggyökeresedett elnevezések”-ké váltak, nagymértékben az idézett kiadványnak is köszönhetően /369-370./.

A *hazai fenyők* magyar nevére vonatkozóan sokáig lényeges eltérés uralkodott az erdészek és a botanikusok között. Egy ilyen vitára adott okot *Borbás Vince* (1844-1905) egyetemi tanár azzal, hogy az erdészek által általánosan használt *vörösfenyő* helyett a hosszú „nyárizöld rozsmaringfenyő” nevet ajánlotta /Erdészeti Lapok, 1888. 31./.

A rövid, gyakorlatias fafajnevek elterjedéséhez az irodalomban és a közgazdaságban más erdészeti jellegű munkák is hozzájárultak. Ezek közül kiemeljük *Téglási Ercsei József* mérnöknek, „Tordamegye - ennek keleti része, a „Felső-Maros” vidékét is magában foglalta - erdőfelügyelőjének és táblabírájának” *Nemes Tordamegye Florája* c. könyvét, melyet 1844-ben Kolozsvárt adtak ki.

„Erdély egy virágos kert, és ennek Tordamegye feltűnő táblája” - olvashatjuk a 181 oldalas kiadvány előszavában, mely az ország „derekán átvonuló” megye növényeit ábécé sorrendben ismertette. A mű főleg az erdei fáknek és cserjéknek gyakorlatias bemutatásával tűnik ki. Az erdei fák leírásánál *faanyagismeret-tani* adatokat is találunk. Például a csertölgy esetében: „Fedél alatt tartós épületfa, de a' szabad ég alatt hamar megrevesedik” (helyes megállapítás, mert gesztjében csak minimális mennyiségű csersav található), „fiatalainak kérge dúsán adja a' cseranyagot” (helytelen közlés).

Érdekesek a könyv *fűtőértékre* vonatkozó adatai. A szerző ezt a jellemzőt minden esetben a bükkhöz viszonyítja. Például a „körözsfa” esetében: „hévereje úgy van a' bükkhöz mint 6 fr. 2½ kr 6 forinthez, és így valamivel több meleget ad a' bükkfánál”.

Szerző öt fenyő- és három tölgyfajt ismertet, és pedig a lucfenyőt /„lucskereszt v. szemerke fenyő”/, a jegenyefenyőt, az erdeifenyőt /„erdei vad v. topolya fenyő”/, a gyalogfenyőt /„henye v. görbe fenyő”/, a vörösfenyőt /„veres v. terpentinas fenyő”/, illetve a kocsánytalan-, a kocsányos- és a csertölgyet.

Egyes fajoknál (pl. a szilnél) a károsítókat is megemlíti, gyakorlati példával ecsetelve a növénytani ismeretek szükségességét: „Ismerek egy embert, ki ezen bogárfészkeket szedte-le, 's vetette-el mag helyett, és mi lett az eredménye? egy sereg bogár. Lám, lám, be jó lenne a' gazdáknak is egy kis növénytan!”

Ercsei forrásként 5 munkát említ: két latin, két német botanikát (ezek között szerepel Linne *Systhema Vegetabilium*) és a Magyar Fűvészkönyvet.

A *kassai erdészeti-vadászati naptár* és *Téglási Ercsei* növénytana az a két elfelejtett erdészeti szakkönyvünk, melyek igazolják a magyar nyelvű szakirodalom 1848 előtti létezését a kutatott területen. Ebben az évben ugyanis azzal, hogy a legkisebb székely székhez, Aranyos székhez tartozó Alvinc szülöttje, *Lázár Jakab* a selmecbányai *Erdészeti Akadémián* előadásait magyarul tartotta, kezdetét vette az anyanyelvi felsőfokú erdészeti oktatásunk. (1872-ben Selmecen elindult a négyéves erdőmérnöki képzés is.)

Egy igen régi szakma természettudományos alapjáról, a botanikáról szoltunk, s ebben kiemelten a fenyőről:

„Hogy görnyed, mint aki bűnt lakol
Az öszcibálta bús bokor!
Az ágakról levert levelek
A szélben föl- s le-kerengenek.
Haraszt röpül, vén fűz nyikorog -
Minden csupa gyász, por, pernye, homok.
A végét várja minden e zord vidéken -
Csak én nem!

Én, amíg minden omlik, összedül,
Gyökereimmal e kopár fokon
- Bús székely fenyő - megkapaszkodom,
S állok, daccal, társ nélkül, egyedül.”

/Tompá László: Magányos fenyő. 1929./

MAROSSZÉK ISMERTETÉSE.

Irta

KIS-BACZONI

BENKŐ KÁROLY

1860—1861-ben.

Szerző felkérése folytán kiadták

NAGY-KEDEI

FEKETE SÁMUEL,

nyug. kir. udv. tanácsos

és

SIMON ELEK,

figyvéd.

1868

Nyomatott Kolozsvárt, a róm. kath. Lyceum betűivel 1868—1869.